

Poznávání sovětského školství a sovětské pedagogiky za první republiky

Dr. JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ, CSc.

Filosofická fakulta University Palackého, Olomouc

Významné historické výročí letošního roku, půl století od vítězství Velké říjnové socialistické revoluce, má svůj politický a ideový ohlas v celém pokrokovém světě, ale zvlášť v socialistických zemích. Říjen 1917, jeho vliv na revoluční vývoj po první světové válce a jeho podnětnost až po naše dny je znovu studován a hodnocen z nejrůznějších aspektů. Jednotlivé vědní obory, především společenskovědné, rekapituluji uplatňování marxisticko-leninských idejí ve svých oblastech.

Pro českou a slovenskou pedagogiku jsou teprve po roce 1945 sovětské zkušenosti v oblasti výchovy a školství i přístup k vědeckému zkoumání v jednotlivých pedagogických disciplínách, předmětem hlubšího studia. Od roku 1945 není také těžké získat informace o pedagogickém dění v Sovětském svazu. Ale v údobí první republiky (zejména ve dvacátých letech) byla u nás informovanost o sovětském školství a sovětské pedagogice ve srovnání se znalostí ostatního světového pedagogického dění výrazně menší a namnoze jednostranná, zkreslující. Uplatnění marxistického metodologického přístupu v naší pedagogice najdeme jen zcela ojediněle (např. u Oldřicha Blažka).

Poznávání sovětského školství a sovětské pedagogiky postupovalo u nás za první republiky v omezených možnostech dvojím směrem:

1. nepřímo, prostřednictvím odborné literatury a periodického i denního tisku, přednáškami a výstavami,
2. přímo, zájezdy našich učitelů a pedagogických pracovníků do Sovětského svazu.

Tato jubilejní stať má ukázat na konkrétním materiálu, jakou úlohu plnily v nepřímém poznávání sovětského školství a sovětské pedagogiky některé naše pedagogické časopisy a z levicového kulturně politického tisku revue »Tvorba« a jaký ohlas měly v pedagogické publicistice studijní návštěvy v SSSR.

1.

František Drdacký, jeden ze stálých dopisovatelů »Učitelských novin«, napsal začátkem třicátých let: »Co je v Českém učiteli, ve Věstnících, v Obecné škole a jiných časopisech učitelských o sovětském Rusku?

Buď nic, nebo lež.«¹⁾ Toto tvrzení je možno si dnes ověřit aspoň z hlediska kvantitativního v bibliografii, kterou vydala Státní pedagogická knihovna v Brně.²⁾ [Kvalitativní rozbor by vyžadoval samostatnou studii s pečlivým zkoumáním, kde příčinou nesprávných informací ve dvacátých letech bylo úmyslné zkreslování skutečnosti, a kde šlo o neinformovanost, neznalost pravého stavu]. Podle údajů v této bibliografii vyšel do roku 1930 včetně v časopisu »Český učitel« 1 článek a 3 zprávy, v časopisu »Obecná škola« (vycházel až od roku 1927) 1 článek a 2 zprávy. V těchto případech měl tedy Fr. Drdacký plnou pravdu. Ale v jiných našich pedagogických časopisech se jeví kvantitativní přehled tematiky o sovětské pedagogice a sovětském školství poněkud příznivěji. Např. »Pedagogické rozhledy« uveřejnily v uvedených letech 11 článků, 25 zpráv a 10 recenzí, »Časopis Československé obce učitelské« (vycházel až od roku 1921) 10 článků, 7 zpráv a 4 recenze, »Věstník Československého pedagogického ústavu J. A. Komenského« (vycházel roku 1923, od roku 1924 byl nazván »Věstník pedagogický«) 3 články, 10 zpráv a 40 recenzí, »Nové školy« (vycházely až od roku 1927), 13 článků, 2 zprávy a 3 recenze.

Kromě uvedených pedagogických časopisů přinášely informace o sovětské škole, sovětských učitelích a sovětské mládeži také »Učitelské noviny«, vydávané od roku 1922 Socialistickým sdružením učitelským, a od roku 1933 profesorem Zdeňkem Nejedlým. (V letech 1921—1930 se týkalo sovětského školství a sovětské pedagogiky 11 článků, 6 zpráv a 1 recenze). Avšak »Učitelské noviny« měly nejen informovat, nýbrž i ideově burcovat, aktivizovat.

»Učitelské noviny« otvíraly oči, kde mohly. Jest však třeba ještě více. Uvést v pohyb všechny ty síly, které tu jsou, zejména v mladším učitelstvu. Víím, že je zde i neméně překážek. I v učitelstvu řadí prospěchářství, nevědomost, bázlivost a jaké ještě jiné necnosti. To je lidské. Ale to nás nesmí mást. Síly zde jsou, to je nesporné. Cíl také — nový svět, nový život, jenž se blíží, nikdo nezastaví, ani největší reakce.«³⁾

»Učitelské noviny« vycházely však pouze dvakrát měsíčně kromě prázdnin. Tato okolnost i malý formát časopisu neposkytovaly redakci možnost přinášet průběžné a důkladné informace o Sovětském svazu, včetně sovětského školství, mělo-li být co nejživěji reagováno na pedagogické dění u nás i v kapitalistických státech. Tuto úlohu v širším zaměření měla v letech 1925—1938 komunistická »Tvorba«, jež vycházela týdně a ve větším formátě. Protože zahrnula do sféry svých zájmů i pedagogiku a školství, možno říci, že posilovala jednu z funkcí »Učitelských novin«. Protože »Tvorba« nebyla zařazena do excerpaných časopisů pro citovanou bibliografii a protože sovětská škola a pedagogika na stránkách »Tvorby« nebyla dosud zpracována, zaměříme se především na tento kulturně politický časopis.

Celkem uveřejnila »Tvorba« 22 článků, 8 zpráv a 1 recenzi s tematikou o sovětském školství a sovětské pedagogice i jejích příbuzných vědách,

¹⁾ Drdacký, František: *SSSR a SSU*. »Učitelské noviny«, 46, 1931—1932, s. 164.

²⁾ Henek, Tomáš a Kleskeňová, Dagmar: *Sovětská pedagogika a sovětské školství v naší knižní a časopisecké literatuře v letech 1918—1938*. Výběrová bibliografie. Brno 1966. 118 s.

³⁾ Nejedlý, Zdeněk: *Do nového ročníku*. »Učitelské noviny«, 48, 1933—1934, s. 2.

jež napsali dílem sovětští autoři, dílem autoři naši, nebo výjimečně i levicově pokrokoví Němci.⁴⁾ (Kromě toho se vyskytuje řada odkazů na sovětské zkušenosti z oblasti školství a výchovy v článcích věnovaných poměrům našim nebo i v kapitalistických státech.)

Několik článků sovětských a německých autorů se týká společenského postavení a organizačního zajišťování sovětského školství.

Přehled nesporných úspěchů především v kvantitativním rozvoji sovětského školství za jedenáct let trvání Sovětského svazu uvedl A. Lunačarskij, první lidový komisař osvěty RSFSR.⁵⁾ Připomněl Leninovu tezi, že největší překážkou socialistické výstavby v Sovětském svazu je nízká kulturní úroveň širokých mas. Zdůraznil, jak velká pozornost byla a je věnována likvidaci analfabetismu dospělých. Dále uvedl počet škol I. stupně, škol středních, odborných a vysokých v předválečném Rusku, a v Sovětském svazu po jeho desetiletém trvání. Srovnal rovněž počet žáků a studentů na všech těchto stupních a typech škol (včetně nově zakládaných sedmiletých závodních škol). Výslovně se zmínil o úsilí rozšířit síť škol v územích obydlených zaostalými národnostmi. Otevřeně doznal, že rozpočet na školství je dosud chudý a ztěžuje placení odborných učitelských sil, zajišťování hospodářských potřeb škol i učebních pomůcek. Ale zároveň vyjádřil naději na rychlé zlepšení v nejbližších letech. Jako největší klad v dosavadním vývoji sovětského školství vyzvedl Lunačarskij pedagogické a metodické přebudování školy, změnu sociálního složení žactva, přibližování se k ideálu jednotné polytechnické pracovní školy.⁶⁾

O problémech, jak co nejúčelněji včlenit školu do soustavy produktivní práce, psal v »Tvorbě« A. Protopopov. Objasnil, co znamenají závodní nebo tovární sedmiletky, a popsal pokus provedený moskevskými školami v blízkosti textilní továrny »Trechgornaja manufaktura«; tento závod se stal východiskem jejich výchovné práce.⁷⁾

Se dvěma novými usneseními sovětské vlády z roku 1930 a 1931, velmi důležitými pro kulturní revoluci v Sovětském svazu, se seznámili čtenáři »Tvorby« v článku T. Mirkinovy. Prvním usnesením se zavedla všeobecná povinná elementární školní výchova pro všechny děti od osmi let, druhým tzv. polytechnizace střední školy.⁸⁾ Autorka upozornila, že

⁴⁾ U příspěvků zahraničních autorů není uvedeno, zda byly psány pro »Tvorbu« nebo odkud je redakce převzala.

⁵⁾ Lunačarskij, A.: *Vymoženosti kulturní revoluce*. »Tvorba«, 3, 11. 11. 1928, č. 2, s. 23—25.

⁶⁾ Význam Lunačarského vysoce ocenil Zdeněk Nejedlý při jeho úmrtí v roce 1934. Charakterizoval ho takto: »Jeden z těch, kteří stáli v první řadě velké proletářské revoluce, která dnes hýbe celým světem. A se svým vlastním, samostatným postavením v ní. Muž kulturní, nejen svým povoláním a zájmem, ale i celou svou povahou. Více umělec než politik, a přece v politice lepší než mnohý politik. A nakonec jeden z největších organizátorů školství všech století.«

Nejedlý, Zdeněk: *Anatol Vasiljevič Lunačarskij*. »Učitelské noviny«, 48, 1933—1934, s. 59.

Současný sice kritický, ale spravedlivě uznalý postoj sovětské pedagogiky k Lunačarskému je vyjádřen v hesle »Lunačarskij, Anatolij Vasiljevič«, které napsala V. Drchalová do Pedagogického slovníku, Praha, SPN 1965, 1. díl, s. 264.

⁷⁾ Protopopov, A.: *Závodní škola*. »Tvorba«, 6, 7. 5. 1931, č. 18, s. 276—277.

⁸⁾ Jsou to tato usnesení:

1. O všeobecném povinném počátečním vyučování. Usnesení ÚV VKS(b) z 25. července 1930.

zkušenost z polytechnizace sovětské školy může být důležitá i pro školství v jiných zemích, kde buržoazní škola ustrnula a je v rozporu s technicky tvořivými zájmy mládeže.⁹⁾

Programový článek, týkající se výchovy v druhé pětiletce, byl přeložen z původní stati N. K. Krupské. Obsahuje závažnou tezi, že teprve úplné uskutečnění technické rekonstrukce veškerého národního hospodářství v druhé pětiletce pomůže uskutečnit změnu společenské struktury. Značná část článku je věnována otázkám osvětovým, totiž propagandistické práci v základech marxisticko-leninské teorie a kvalitě školení.¹⁰⁾

Když se konal v roce 1931 v Lipsku sjezd Internacionály pedagogických pracovníků, zúčastnil se ho také sovětský pedagog En. Šulgin. »Tvorba« potom uveřejnila nejdůležitější části jeho referátu. Šulgin v něm ukázal, v čem spočívá rozdíl mezi školstvím v kapitalistických státech a v SSSR. Nejprve vyvrátil názory těch buržoazních pedagogů, kteří tvrdí, že stát se nemůže, nemá a nesmí vměšovat do výchovy, neboť dítě se má vyvíjet »přírodním« způsobem. Zdůraznil, že dítě již od narození je ovlivňováno prostředím, určitou ideologií. Dále Šulgin označil jako lháře nebo blouznivce ony pedagogy, kteří tvrdí, že škola může být nezávislá na státu. Poukázal na to, jak je chybné domnívat se, že stát se spokojuje s vytyčením hlavního úkolu školy. Zdůraznil, že celá soustava lidového vzdělání, výběr a příprava učitelů, to všechno spadá pod hlavní cíl. V další části referátu kritizoval Šulgin »Nové školy«, jež vychovávají »vůdce národa a vyvolené«, i klamný boj o jednotnou školu v některých kapitalistických státech. Objasnil, že v buržoazní škole je dětem často ve vyučovacích hodinách vštěpována ideologie buržoazie, neboť podklad pro to tvoří učební osnovy a učebnice. Šulgin ilustroval tuto část svého referátu příkladem z Československé republiky:

»V československých učebnicích se mluví jak o německém imperialismu, tak o německém šovinismu. Nemluví se však o utlačování Slováků Čechy atd. To je typické. Každý stát vykládá o kořistnické politice jiných a zamlčuje svoje vlastní pletichy.«¹¹⁾

Závěr referátu patřil jednotné sovětské škole, jejíž cíl formuloval Šulgin jako výchovu bojovníků za ideály dělnické třídy, jako výchovu stavitelů beztřídní společnosti. Proto se děti nejen zabývají poznáváním světa a prostředí, ale účastní se i jeho přetváření.

Šulginovo pojednání, jež se týkalo aktuálního problému — vztahu politiky a pedagogiky, doplnil Edwin Hoernle, jeden z těch funkcionářů Komunistické strany Německa, kteří se z pověření strany zabývali zvláště otázkami školské politiky a otázkami pedagogickými.¹²⁾ Hoernle

2. O počáteční a střední škole. Usnesení ÚV VKS(b) z 5. září 1931.

= In: *Základní dokumenty o sovětské škole*. Redigovali J. Kojzar a K. Angelis. Praha, DK - SPN 1951, s. 11—16, 17—30.

⁹⁾ Mirkinova, T.: *Nové cesty sovětské školy*. »Tvorba«, 6, 3. 9. 1931, č. 35, s. 552 až 553.

¹⁰⁾ Krupskaja, N. K.: *Výchova v druhé pětiletce*. »Tvorba«, 7, 23. 6. 1932, č. 25, s. 392—393.

¹¹⁾ Šulgin, En.: *Měšťácký stát a škola*. »Tvorba«, 6, 7. 5. 1931, č. 18, s. 274.

¹²⁾ Pedagogické názory E. Hoernle (i jeho vztah k sovětské pedagogice) jsou osvětleny v publikaci: Edwin Hoernle: *Schulpolitische und pädagogische Schriften*. Ausgewählt und eingeleitet von Wolfgang Mehnert. Berlin, Volk und Wissen, Volkseigener Verlag 1962. 288 S.

srovnával, jak definují výchovu představitelé buržoazní pedagogiky a jak komunisté. Třídní ráz výchovy formuloval takto: »... výchova není než funkcí společnosti a uvnitř společnosti třídní funkcí vládnoucí třídy. Je jí tak dlouho v ý h r a d n ě, dokud se utlačovaní nepostaví na odpor, a nevytvoří v souvislosti se svým bojem o hospodářské a politické osvobození novou, revoluční třídní výchovu, odpovídající jejich zájmu. B o j o d v a v ý c h o v n ě s y s t é m y j e v ě d y v e d l e j š í m ú k a z e m p ř i b o j i d v o u t ř í d o m o c.«¹³⁾

Hoernle pak analyzoval a kritizoval praktické úsilí Roberta Owena o vytvoření nového prostředí, jež mělo změnit člověka téměř pokusně jako v kapitalistické společnosti. Zdůraznil však, že Owenova nauka o základním významu a vlivu sociálního prostředí na utváření lidského charakteru byla přejata K. Marxem a stala se jednou z hlavních zásad revoluční pedagogiky SSSR.

Další vystoupení sovětských vědců v zahraničí, o němž psala »Tvorba«, se uskutečnilo na VIII. mezinárodní konferenci pro psychotechniku v Praze ve dnech 11.—15. září 1934. Je pozoruhodné, že zprávy o rozvoji sovětské psychotechniky a jejím vztahu k pedagogice publikoval v sérii čtyř článků¹⁴⁾ — podle redakční poznámky až v roce 1935 — »známý německý psychotechnik« pod pseudonymem A. Zahradník.¹⁵⁾

V našem pedagogickém tisku napsal o této vědecké konferenci poměrně dlouhou stať Vilém Chmelař.¹⁶⁾ Pokud jde o sovětské delegáty zmínil se, že jeden z referátů věnovaných zkoumání inteligence přednesl I. N. Spielrein (Moskva),¹⁷⁾ že A. P. Boltounov (Leningrad) doporučil testy ke zjištění způsobilosti žactva pro studium na vyšších odborných školách,¹⁸⁾ a že zprávu o formách užití psychotechniky v industriální psychologii v Rusku napsal S. G. Hellerstein (Moskva).¹⁹⁾ Srovnáme-li tyto informace V. Chmelaře s podrobnými údaji v příslušném sborníku, zjistíme, že v seznamu osob přihlášených na konferenci byli skutečně zapsáni pouze jmenovaní tři delegáti ze Sovětského svazu.²⁰⁾ U prof.

¹³⁾ Hoernle, Edwin: *Výchova a třídní boj*. »Tvorba«, 6, 7. 5. 1931, č. 18, s. 275.

¹⁴⁾ Zahradník, A.: *Proletariát a psychotechnika*. »Tvorba«, 9, 31. 8. 1934, č. 16, s. 245.

Zahradník, A.: *Proletariát a psychotechnika*. »Tvorba«, 9, 7. 9. 1934, č. 17, s. 250—251.

Zahradník, A.: *Psychotechnika v Sovětském svazu*. »Tvorba«, 9, 21. 9. 1934, č. 19, s. 282—283.

Zahradník, A.: *Bilance psychotechnického sjezdu*. »Tvorba«, 9, 28. 9. 1934, č. 20, s. 300—301.

¹⁵⁾ *Cesta psychotechnika do Baku*. »Tvorba«, 10, 2. 8. 1935, č. 31, s. 511.

¹⁶⁾ Chmelař, Vilém: *VIII. mezinárodní psychotechnický kongres v Praze 11.—15. září 1934*. »Nové školy«, 8, 1934—1935, s. 17—19, 62—72.

¹⁷⁾ Tamtéž, s. 19.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 66.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 67.

²⁰⁾ VIIIe conférence internationale de psychotechnique tenue à Prague du 11 au 15 septembre 1934 sous la présidence du Dr. F. Šeracký, professeur à l'Université Charles IV.

Comptes rendus publiés par le comité national d'organisation. Prague 1935. 863 p. Boltounoff (A. P.), professeur à l'Université de Leningrade (p. 849), Hellerstein (S. G.), professeur à l'Institut de pédagogie de Leningrade (p. 851), Spielrein (I. N.), Leiter der Psychologischen Abteilung der Kommunistischen Akademie, Moskau (p. 855).

Hellersteina je jako jeho působiště uveden Leningrad, ale pod nadpisem jeho příspěvku uveřejněného v anglickém jazyce Moskva.²¹⁾

Podle německého jména mohl být autorem zmíněných článků v »Tvorbě« bud prof. Hellerstein nebo prof. Spielrein. Avšak podle obsahu článků a podle poznámky, že onen psychotechnik odjel do Baku vyzkoušet test pro technický intelekt rychlíkem Leningrad—Tiflis, lze soudit s největší pravděpodobností, že články do »Tvorby« napsal prof. Hellerstein.

Z příspěvků českých autorů o situaci v sovětském školství, uveřejněných v »Tvorbě«, je možno si učinit představu, co je na vývoji sovětského školství zvlášť zajímavé, a v čem případně viděli podnět nebo přímo vzor pro úsilí o vzestupnou úroveň československého školství.

Škola vysokých studií pedagogických uskutečnila o prázdninách roku 1930 první zájezd osmnácti našich pedagogů do Sovětského svazu. Hlavním cílem jejich cesty byla mezinárodní a všesvazová pedagogická výstava v Leningradě, na které byla i expozice Československé republiky. O této výstavě napsal reportáž do »Tvorby« pod značkou gan Karel Hanuš²²⁾ způsobem, který plně vyjadřuje jeho obdiv k novému sovětskému školství i jeho kritický postoj k současnému školství československému. Hanuš úvodem podotkl, že výstavou, umístěnou ve 120. škole KIM (= Komunistické internacionály mládeže), je provázal její generální sekretář Podzemskij, známý členům delegace československých pedagogů již z výstavy sovětské školy, jež se konala v Praze v květnu roku 1928.

K informaci o expozici, která vyjadřovala rozdíly školy carské a školy sovětské, připojil Hanuš dlouhý komentář, jenž nutil čtenáře, aby se zamyslel nad našimi školskými poměry. Dokladem Hanušova živého stylu může být už několik prvních vět: »Ano, milí evolucionáři u nás. Chcete napřed změnit, zušlechtit a převychovat člověka a potom mu dát dobrovolně do ruky vládu a výrobní prostředky. V Rusku to udělali obráceně. Dávejte teď dobrý pozor na obě strany a nebojte se říci pravdu. Za pár let si sedneme k diskusi. Už za pár! A za pár desítek let? Na to se ptáte? Už se nebude diskutovat! Bude se podmaňovat pouhou existencí!«²³⁾

Na výstavě bylo zařazeno také zahraniční oddělení, jež obsahovalo informace i o československém školství. Hanuš se vyjádřil o našem materiálu stručně a značně kriticky: »Expozice československá vůbec nic nepovídala. Kdyby tam nebyl materiál Bakulův a z něho zase hlavně Šarkánovy práce (nejvíc se líbil Šarkánův cyklus o revoluci v nebi), byla by to ukázka výstav, jaké se do ciziny posílat nemají.«²⁴⁾

Význam a podnětnost zhlédnuté výstavy zhodnotil Hanuš v závěru své reportáže takto: »Všesvazová pedagogická výstava je plánem a výsledkem dějinného pochodu lidové kultury, opřené o masovou počáteční školu. Plánem jasným a ryzím, výsledkem částečným. Je dokumentem bouřlivého přerodu a nadlidského úsilí, jako jím je masa pedagogické literatury, vycházející ve SSSR. Připočtete ke všemu ještě svobodu po-

21) Tamtéž, s. 103.

22) gan: *Všesvazová pedagogická výstava v Leningradě. »Tvorba«, 5. 9. 10. 1930, č. 40, s. 630—631.*

23) Tamtéž, s. 630.

24) Tamtéž, s. 631.

kusnictví ve školství, iniciativu školských úřadů a skvělý zájem veřejnosti — a musíte závidět sovětským pedagogům práci na tak úrodné půdě. Závidět však je málo: učit se následovat, to už je konkrétnější práce, spojit se s těmi, kteří připravují nový řád světa, to by měl být hlavní program pedagogů kapitalistických států.«²⁵⁾

Při srovnání tohoto Hanušova článku v »Tvorbě« s kolektivním hodnocením zájezdu členy Socialistického sdružení učitelského, otištěným v »Učitelských novinách«,²⁶⁾ se projevuje autorova schopnost informovat širokou čtenářskou obec stručně a přístupně o problémech sovětského školství v souvislosti s výstavbou sovětského státu.

Tytéž kladné rysy se zřejmě projevovaly také v Hanušově přednáškové činnosti o SSSR, jak je patrné z policejní relace. Hanuš přednášel o první exkurzi československých pedagogů do SSSR v Brně dne 28. března 1931 (v posluchárně filosofické fakulty). Přednášku uspořádala Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem a uvedl ji její předseda dr. Bedřich Václavek (zúčastnilo se jí 49 osob).

K. Hanuš sdělil některé nové okolnosti, jež se týkaly zájezdu do Sovětského svazu. Řekl, že ministerstvo vnitra odmítlo podpořit tuto výpravu sebestačí dotací, a proto se učitelé rozhodli cestovat na vlastní náklad, jenž činil asi 3000 Kč pro osobu. Členové výpravy byli stoupenci všech politických stran, a mnozí z nich projevovali během cesty tam jistou skepsi. Po prohlídce výstavy v Leningradě došli všichni účastníci k jednotnému přesvědčení, že je třeba uznat sílu sovětské pedagogiky, která vyplývá z třídní pravdy.

Policejní relace o přednášce byla ukončena tímto odstavcem jejího celkového zhodnocení:

»Průběh přednášky byl klidný a nezávadný. Řečník líčil poměry v Rusku zřejmě jako příslušník komunistické strany jednostranně a vychvaloval školská zařízení, jež spatřil toliko na výstavě. Příčiny k zakročení nebylo.«²⁷⁾

V lednu 1931 vzbudila v Praze mimořádnou pozornost putovní výstava sovětské dětské literatury, kterou provázely malé i velké návštěvníky ředitel Jakub Meksin. »Tvorba« o ní přinesla referát vyjadřující nadšení a obdiv k jejímu netradičnímu uspořádání, podněcujícím děti k aktivnímu seznamování se s knihami.²⁸⁾ — Také »Učitelské noviny« otiskly k této kulturní události článek, v němž autor K. H. (= Karel Hanuš) uvedl konkrétní příklady, jak dr. Meksin pracoval s dětmi přímo na výstavě.²⁹⁾

²⁵⁾ Tamtéž, s. 631.

²⁶⁾ V zemi dělníků a rolníků. Kolektivní práce exkurzantů — členů Socialistického sdružení učitelů. »Učitelské noviny«, 45, 1930—1931,

s. 5—7 (*Různí lidé — různé dojmy. Hledáme předpoklady.*),

s. 18—20 (*Na výstavě v Leningradě. Nový svět — nová pedagogika.*),

s. 36—37 (pokračování),

s. 56—57 (*Polytechnisace školy — největší reforma.*),

s. 111—112 (*Zahraníční pedagogika na všesvazové pedagogické výstavě v Leninu.*),

s. 172—179 (v Leningradě).

²⁷⁾ Policejní ředitelství v Brně předložilo presidiu zem. úřadu v Brně relaci o této přednášce dne 31. března 1931, číslo 27 101/I. Presidium zem. úřadu v Brně ji zaslalo presidiu ministerstva vnitra v Praze dne 6. dubna 1931, čís. jed. 11 444/31. — Státní archiv v Brně, fond B 40, fasc. 160 (10 listů).

²⁸⁾ Sachs, Leni: *Knihy dítěte. Procházka s prof. Maksinem světem sovětských dětí.* »Tvorba«, 6, 15. 1. 1931, č. 2, s. 30.

²⁹⁾ K. H.: *Sovětské dětské museum v Praze.* »Učitelské noviny«, 45, 1930—1931, s. 79 až 80.

V květnu roku 1931 dostali českoslovenští studenti pozvání od studentů Ústavu pro stavbu elektrických strojů Kagan-Sabšaj v Moskvě, aby navštívili Sovětský svaz a poznali, jak se tam žije, pracuje a studuje. Zájezd delegace se uskutečnil; trval skoro tři týdny. Zprávu o něm v »Tvorbě« uzavřel autor — zřejmě jeden z účastníků, ale bez uvedení jména — předsevzetím, že studenti — delegáti se postaví po bok dělnických delegátů a budou společně s nimi získávat přátele Sovětského svazu.³⁰⁾

Tři články s tematikou vztahující se k výchově a školství v Sovětském svazu uveřejnil v »Tvorbě« ing. A. A. Hoch, ale vždy pod jinou značkou: -us, Junius, js. Ve dvou článcích jde o zajímavé informace o badatelské práci sovětských vědeckých pracovníků. Našly své uplatnění v »Tvorbě« právě pro její širší kulturní zaměření.

V roce 1930 informoval ing. Hoch o výsledcích prvního sovětského všesvazového sjezdu pro studium chování člověka, konaného v Lenin-gradě. Tlumočil konstatování účastníků sjezdu, že psychologie a pedagogika se opoždují za tempem socialistického budování, a že si nepostavily problém nového člověka jako nejaktuálnější úkol. Základní nedostatky byly na sjezdu vytknuty metodologii, neopírající se dostatečně o dialektický materialismus. Sjezd přijal rezoluci, že je nutno vypracovat psychologii se zřetelem k socialistické společnosti.³¹⁾

V příštím roce psal tentýž autor o otázkách polytechnizace sovětské školy. Vysvětlil, proč je polytechnizace škol I. a II. stupně nutná. Uvedl, že plán k ní naznačil v podstatných rysech Lenin již roku 1920. Pak citoval směrnice přijaté na I. všesvazovém polytechnickém sjezdu v roce 1930 a charakterizoval význam připravovaného pokusu v sovětském školství.³²⁾

Ve třetím příspěvku o Sovětském svazu psal ing. Hoch o výzkumné práci lékařsko-biologického ústavu v Moskvě, řízeného tehdy dr. S. G. Levitem. V ústavu se zkoumala dědičnost dělení buněčných jader, studiem periodicky se objevujících nemocí a konečně experimentální metodou na identických dvojčatech.³³⁾

V červenci roku 1934 upozornila »Tvorba« své čtenáře, že vyšel sborník »Škola a lidové vzdělání v SSSR«, a doporučila jej v otištěné recenzi.³⁴⁾

Tento sborník, který redigovali Karel Hanuš a ing. Bohumil Přikryl,³⁵⁾ obsahuje v předmluvě (s. 7—8) stručný přehled československých pedagogických styků se Sovětským svazem od roku 1926. Konfrontací fakt z tohoto přehledu a dosud uvedených článků českých autorů o sovětském školství a výchově v »Tvorbě« dojdeme ke zjištění, že »Tvorba« pozorně a pohotově zachycovala i komentovala všechny důležité mezníky ve vzájemném poznávání a sblížování představitelů školství československého a sovětského.

³⁰⁾ *Studentská delegace se vrátila.* »Tvorba«, 6, 22. 10. 1931, č. 42, s. 663.

³¹⁾ -us.: *Výchova nového člověka.* »Tvorba«, 5, 1. 5. 1930, č. 17, s. 262—263.

³²⁾ Junius: *Polytechnisování sovětské školy.* »Tvorba«, 6, 9. 4. 1931, s. 221.

³³⁾ js.: *Dědičnost a prostředí.* »Tvorba«, 9, 24. 8. 1934, č. 15, s. 228.

³⁴⁾ »Tvorba«, 9, 20. 7. 1934, č. 10, s. 150.

³⁵⁾ Vydala společnost pro hospodářské a kulturní sblížení se SSSR v Praze 1934.

Pokud jde o sborník, není bez zajímavosti srovnat si, jak byl tehdy přijat některými pedagogy u nás.

Juraj Čečetka ocenil, že sborník je živou reportáží, kde se méně hledí na minulost a víc se poukazuje na to, co bude, kam spěje celý sovětský společenský a hospodářský život a nerozlučně s ním i školství. Poukázal na to, že všechny problémy jsou ve sborníku osvětleny tak všestranně, že se čtenář může dobře poučit nejen o současném stavu školství a osvěty v SSSR, ale také o všech příčinách změn, podmínkách práce, úspěchu i neúspěchu nových metod.³⁶⁾

Stručnou, do jisté míry rezervovanou kritiku sborníku napsal Jan Uher. Zhodnotil a charakterizoval jej takto:

»Kniha nezapře jednostranné stanovisko, jež svádí tu a tam k přehnanému obdivu, kde by byla na místě přísnější kritika, ale v celku informuje dobře a je dosud nejobsáhlejší a nejprůhlednější českou prací o sovětské škole a výchově. Je zvlášť dobrým úvodem pro ty, kteří se do Ruska chystají.«³⁷⁾

Nápadně kontrastuje recenze, kterou uveřejnil St. Siropolko, zřejmě stoupenec ukrajinského nacionálního separatismu. V recenzi totiž vytýká, že se ve Sborníku zcela ignoruje zisk ukrajinského národa v oboru nacionální kultury za doby samostatnosti ukrajinského státu, že nejsou uvedena data o osvětovém stavu na Ukrajině bezprostředně před její »bolševickou okupací«, nýbrž pouze z carské doby.³⁸⁾

V roce 1937 při jubileu 20. výročí VŘSR uveřejnil Karel Hanuš v »Tvorbě« tři články o sovětském školství a sovětském učiteli. Postupoval tak, že nejprve nastínil historii sovětské školy daleko překonávající poměry v carském Rusku, a vysvětlil její komunistickou ideologii.³⁹⁾

Ve druhém článku naznačil Hanuš praxi a úspěchy sovětské školy. Uvedl čísla, kolik žáků navštěvuje počáteční, neúplnou střední a střední školu. Osvětlil postup sovětské vlády v otázce národnostního školství. (Připomněl, že v Kyjevě existuje při továrně »Bolševik« česká státní škola, protože v SSSR vůbec nejsou menšinové školy.) Zdůraznil, že sovětské děti mají nejen právo, ale také možnost dosáhnout podle svých schopností nejvyššího vzdělání.⁴⁰⁾

Třetí článek věnoval Hanuš sovětskému učiteli.⁴¹⁾ Zdůraznil, že jedním z hlavních pilířů socialistické pedagogiky je teorie o vedoucí úloze učitele ve výchovné i vzdělávací práci školy. Tzv. »leninský poměr« vlády a komunistické strany k učiteli se přenáší i na široké vrstvy veřejnosti. V závěru článku se Hanuš zmínil o jednotné odborové organizaci, jež sdružuje učitele všech kategorií, od mateřských škol až po školy vysoké.⁴²⁾

³⁶⁾ *Škola a lidové vzdělání v SSSR. Recenze.* (č. = Juraj Čečetka.) »Pedagogický sborník«, 1, 1934, s. 251—252.

³⁷⁾ *Škola a lidové vzdělání v SSSR, Recenze.* (J. U. = Jan Uher.) »Nové školy«, 8, 1934—1935, s. 94.

³⁸⁾ *Fantazie a fakta o školství v sovětské Ukrajině. Recenze.* (St. Siropolko.) »Školské reformy«, 16, 1934—1935, s. 98—99.

³⁹⁾ Hanuš, Karel: *Dvacet let sovětské školy a výchovy.* »Tvorba«, 12, 5. 11. 1937, č. 45, s. 717—718.

⁴⁰⁾ Hanuš, Karel: *Dvacet let sovětské školy.* »Tvorba«, 12, 12. 11. 1937, č. 46, s. 731.

⁴¹⁾ Hanuš, Karel: *Sovětský učitel.* »Tvorba«, 12, 17. 12. 1937, č. 51, s. 811.

⁴²⁾ Ke 40. výročí VŘSR napsal K. Hanuš jubilejní článek *Za poznáním sovětské školy a pedagogiky* do časopisu »Pedagogika«, 7, 1957, s. 647—652.

Znovu vzpomínal na styky československých učitelů s představiteli nové sovětské

Příležitost k přímému poznávání Sovětského svazu, jeho školství a pedagogiky našimi učiteli byla ve dvacátých letech a začátkem třicátých let řídká a výjimečná. Rozšířila se teprve poté, když 9. července 1934 byly zahájeny normální diplomatické styky Československa se Sovětským svazem a když 16. května 1935 byly ratifikovány smlouvy o vzájemné pomoci obou států i obchodní dohoda.

Jedním z prvních československých pedagogů, kteří navštívili Sovětský svaz, byl PhDr. Karel Velemínský, tehdy pracovník MŠANO. Zájem o L. N. Tolstého a o ruské školství byl motivem jeho cest do Ruska už v roce 1907 a 1910. V roce 1928 zúčastnil se Velemínský na oficiální pozvání jako člen československé delegace oslav stého výročí narození L. N. Tolstého v Moskvě a v Jasné Poljaně. Svoje poznatky uveřejnil v knize »Rusko včera a dnes,«⁴³⁾ rozdělené na dvě části: »Po první revoluci« a »Po druhé revoluci«.

Pochvalně zhodnotil Velemínského knihu učitel Richard Rosa v časopisu »Tvořivá škola«. Napsal, že Velemínský viděl světla i stíny, že neváhal ujmout se skutečných hodnot, ale pronášel i nepřiznivý soud o společenských jevech, s nimiž nesouhlasil. Recenzent ocenil rovněž umírněnost propagační formy Velemínského knihy.⁴⁴⁾

Pronikavou recenzi této knihy napsal Ladislav Štoll.⁴⁵⁾ Dobře ocenil, že Velemínský soustředil v roce 1928 svůj nejživější zájem na sovětskou výchovu a vzdělání.

Vždyť např. na začátku kapitoly »Ruská mládež« Velemínský napsal: »Kdyby se mne někdo otázel, co se mi v Rusku nejlépe líbilo, dal bych na jedno z prvních míst nynější mládež. Ocítám se tím v rozporu se škaredohlídy, kteří na ruské mládeži hledají kdejaké kazy z revolučního chaosu. — Jisto jest, že ruské mládeži porevoluční mohla náhlá svoboda stoupati do hlavy a udělati ji bujnou a nemírnou, zatím co právě tato generace vyniká pracovní horlivostí.«⁴⁶⁾

Podle mého mínění zasluhuje zvláštní pozornost i kapitola »Rusko a Československo«, v níž Velemínský psal, že slovanství bylo v Rusku pěstováno konzervativními činiteli, a že nynější režim na tyto tradice nechce a nemůže navazovat. Dále Velemínský konstatoval, že se o nás v Rusku mluví určitěji a pozorněji než před válkou, ale že je sovětským občanům nesrozumitelné naše kolísavé stanovisko k uznání sovětského režimu. Otevřeně kritizoval, že naší nevšímavostí a předpojatostí zanikají poslední stopy kulturních styků, když z naší strany nejsou učiněny pokusy, jak umožnit Rusům lepší poznání Československa. Uvedl, že na některých universitách se konají přednášky o české

výchovy u příležitosti 50. výročí VŘSR v seriálu reportáží, nazvaném *Cesta za revoluční školou* a otištěném v letošním (7.) ročníku »Učitelských novin«, č. 19, s. 2—3; č. 20, s. 2; č. 21, s. 2; č. 22, s. 2—3; č. 23, s. 2—3; č. 25, s. 2.

⁴³⁾ Velemínský, Karel: *Rusko včera a dnes*. Dojmy a úvahy z cest. Praha, nakladatel Václav Petr 1929. 202 s.

⁴⁴⁾ K. Velemínský: *Rusko včera a dnes*. Recenze. (R. = Richard Rosa.) »Tvořivá škola«, 4, 1928—1929, s. 187.

⁴⁵⁾ Štoll, L.: *Dvě knihy o Rusku*. = In: Štoll, L.: *Z bojů na levé frontě*. Praha, NPL, 1964, s. 33—35. (Původně byla tato recenze otištěna v časopise Signál II, č. 3, 4. 10. 1930, s. 4.)

⁴⁶⁾ K. Velemínský, op. cit., s. 136.

literatuře, a že někteří mladí profesori se zajímají také o hospodářský stav naší republiky. Pozoruhodná je výzva Velemínského:

»Záleží na naší pohotovosti, aby se vývoj věcí nedál bez nás a proti nám. Předpoklad, jako by ruská věda neměla na starosti než komunismus, jest tak absurdní a tak odporuje skutečnosti, že pozdě budeme litovati svého bludu, až se přesvědčíme, jak jsme zanedbávali svoje životní zájmy.«⁴⁷⁾

O prázdninách roku 1934 uspořádal exkurzní odbor Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě třítydenní studijní zájezd do SSSR. Mezi dvaceti osmi účastníky z řad učitelů i středoškolských profesorů byl i PhDr. Jan Uher, profesor pedagogiky na Masarykově universitě v Brně. Zajímal se o soudobý reformní ruch ve školství, podnikl již dříve studijní cesty do Německa, do Švýcarska a do USA.

Informace a přímé zkušenosti z pobytu v SSSR shrnul Jan Uher v knížce »Několik pohledů na SSSR.«⁴⁸⁾ V předmluvě ke svým cestovním poznámkám napsal: »Od normalisování styků mezi naší republikou a SSSR bude, doufám, přibývat těch, kteří se budou vypravovat do SSSR s pevným úmyslem vidět Rusko, jaké je, s jeho přednostmi i nedostatky, s jeho nadějemi i odvrženými ilusemi. Dnes, zejména po vstupu SSSR do Společnosti národů, přestává být Rusko hrozbou světu, a je proto na místě, aby místo vášnivých sporů, jimž právě pro silné citové zaujetí, ať už určité naděje nebo strach, chyběla nutná objektivita, nastoupilo klidné studium a nezaújaté poznávání a na jeho základě spravedlivé posuzování.«⁴⁹⁾

Uher vypsál celou trasu cesty, jak ji tehdy organizoval Inturist pro všechny návštěvníky Ruska: Leningrad, Moskva, Dněproges, Charkov, Kyjev. Litoval, že v době prázdnin nemohl podepřít informace získané od školských pracovníků přímým názorem, skutečným poznáním ústavů, zařízení a opatření.

Recenze o této knížce nejsou analytické.

Cyril Stejskal vyjádřil po pravdě, že to, co Uher napsal, jsou zatím převážně jen letmé dojmy vnímavého turisty, viděné očima pedagoga. Ale už ani při jejich čtení nevyjde čtenář naprázdno.⁵⁰⁾

In. A. Bláha napsal několik řádků s málo konkrétním hodnocením: »Autor nechce zůstat na povrchu, nýbrž usiluje proniknout ke skrytým vazbám a silám technickým, hospodářským, politickým, kulturním a zvláště výchovným onoho podivuhodného procesu, jímž se v Rusku rodí a tvoří nový řád, nový svět a s ním i nový člověk. Pro vychovatele nemůže být nic poučnějšího, umí-li dobře rozeznat konstruktivní síly tohoto procesu od sil rušivých.«⁵¹⁾

Josef Dvořáček uveřejnil pokus o srovnání Uhrovy knížky s jinými publikacemi

⁴⁷⁾ Tamtéž, s. 195.

⁴⁸⁾ Uher, Jan: *Několik pohledů na SSSR*. Brno, vydal Moravský legionář v Brně 1934. 128 s.

⁴⁹⁾ Tamtéž, s. 3.

⁵⁰⁾ Jan Uher: *Několik pohledů na SSSR*. Recenze. (C. St. = Cyril Stejskal.) »Věstník pedagogický«, 13, 1935, s. 81.

⁵¹⁾ Jan Uher: *Několik pohledů na SSSR*. Recenze. (In. A. B. = In. A. Bláha.) »Sociologická revue«, 6, 1935, s. 213—214.

o SSSR (s knížkou Veleťmínského a se sborníkem Škola a lidové vzdělání v SSSR), ale jen na základě nedoloženého konstatování.⁵²⁾

Objektivitu Uhrových cestovních poznámek zdůraznil slovenský recenzent B. V. Napsal stručné teze celé publikace.⁵³⁾

Ústřední spolek jednot učitelských v zemi Moravskoslezské se sídlem v Brně uspořádal studijní zájezd moravského a slezského učitelstva do SSSR o velikonočních roku 1935.⁵⁴⁾ O jeho programu podává přehled sborník, na němž se podílelo pět účastníků studijní cesty: Vladimír Konvička (odb. učitel ze Zlína), Josef Mlejnek (učitel z Brna), Petr Denk (vlastním jménem Josef Císař, učitel ze Zlína), Fr. Úlehla (okr. šk. inspektor ze Zábřeha) a Josef Vlček (odb. učitel z Uh. Hradiště).⁵⁵⁾

Podle pěti recenzí v pedagogických časopisech je možno usuzovat, že zájem o sovětskou pedagogiku a zároveň o možnost přímého poznávání sovětského školství a výchovných institucí vzrůstal. Přijetí uvedeního sborníku však nebylo pochopitelně jednoznačně kladné.

Příznivě sborník recenzovali Jaroslav Kopáč,⁵⁶⁾ Josef Novotný⁵⁷⁾ a Jan Vaněk.⁵⁸⁾

S náročnějšími hodnotícími kritérii napsal recenzi o Konvičkově sborníku do časopisu »Pedagogický sborník« JuraJ Čečetka.⁵⁹⁾ Napsal správně, že přibyl sice nový sborník úvah, a zvláště poznámek o sovětském školství, ale že už by bylo na čase systematické, souborné zpracování ruských školských otázek a filosofie jejich výchovy. Bylo by to vděčné téma, jak je to vidět z této publikace i z předešlých podobných publikací. Po nástinu obsahu sborníku recenzent kriticky konstatoval:

»Ale ináč sborník neukazuje nám veľa originálne ruského, mnohé veci, ktoré sa tam praktikujú, vznikly v iných štátoch. A tak často vzbuzuje istý dojem originalnosti, lepšie povedané exotičnosti, len značka „SSSR“, inak často to isté, čo

⁵²⁾ Jan Uher: *Několik pohledů na SSSR*. Recenze. (dv. = Josef Dvořáček) »Nové školy«, 8, 1934—1935, s. 150—151.

⁵³⁾ Jan Uher: *Několik pohledů na SSSR*. Recenze. (B. V.) »Pedagogický sborník«, 2, 1935, s. 65—66.

⁵⁴⁾ Presidium ministerstva vnitra se obrátilo na presidium zemského úřadu v Brně přípisem ze dne 29. března 1935 (čís. 5286), v němž je citován přípis ministerstva školství a národní osvěty (ze dne 16. března 1935, čís. 31 329) s kladným vyjádřením o připravované akci, a pak připojen pokyn: »Žádá se, aby sem byla s urychlením podána zpráva o pořadatelích a účastnících zájezdu a zaujalo stanovisko z hlediska státní bezpečnosti.«

Policejní ředitelství v Brně poslalo dne 5. dubna 1935 (čís. 1 561/pres. 2) presidiu zemského úřadu v Brně předběžný seznam 19 účastníků zájezdu se závěrečnou poznámkou, že proti nim nebylo nic závažného zjištěno, a proto není námitek proti tomuto zájezdu. V přípise bylo podotknuto, že jednatel spolku Josef Mlejnek i vedoucí zájezdu Vladimír Konvička jsou stoupenci strany sociálně demokratické.

Státní archiv v Brně, fond B 40, fasc. 230, čís. jed. 16 196/53 (4 listy).

⁵⁵⁾ *Výchovné profily SSSR*. Sborník poznatků, dojmů a úvah ze studijního zájezdu do SSSR r. 1935. Uspořádal Vlad. Konvička. Praha, nákladem Československé grafické unie a. s. 1936. 126 s.

⁵⁶⁾ *Výchovné profily SSSR*. Recenze. (KPČ = Jaroslav Kopáč.) »Tvořivá škola«, 11, 1935—1936, s. 198—199.

⁵⁷⁾ *Výchovné profily SSSR*. Recenze. (-tný = Josef Novotný.) »Časopis Československé obce učitelské«, 16, 1935—1936, s. 139.

⁵⁸⁾ *Výchovné profily SSSR*. Recenze. (Dr. Jvk = Dr. Jan Vaněk.) »Školské reformy«, 18, 1936—1937, s. 211.

⁵⁹⁾ *Výchovné profily SSSR*. Recenze. (J. Č. = JuraJ Čečetka.) »Pedagogický sborník«, 3, 1936, s. 154—155.

o ruských školách píše autorů sborníka, hodilo by sa i na mnohé naše alebo iné evropské pokusné školy.—⁶⁰⁾

Ještě výrazněji, ale v podstatě shodně s názorem J. Čečetky hodnotil sborník pěti účastníků zájezdu do Ruska a v roce 1935 Josef Hendrich. Napsal:

— Za tři neděle se ovšem znalci ruského školství nestali, to výslovně uznává redaktor této publikace; a tak celá kniha připomíná spíše cestopisné feuilletony než kritický sborník o sovětské pedagogice. Zejména není dosti přihlíženo k tomu, co je důsledkem marxismu, co je lhostejné a mohlo být kdekoli jinde, a co konečně je z hlediska marxismu omylem.⁶¹⁾

Hendrich vytkl, že celkovým nedostatkem tohoto sborníku je přílišná všeobecnost; mnohde by více prospěl konkrétní příklad než všeobecný odstavec. Dále mu vadí obdiv nad věcmi, jichž si doma nevšímáme. Podle recenzenta jsou tyto vady nejzřetelnější v Denkově článku »Ústřední dům umělecké výchovy v Moskvě«. (Výslovně na ně upozornil.) Jiné příspěvky považoval Hendrich za lepší. »Zejména Vlček a Úlehla zdařile referují o věcech pro sovětské školství příznačných, o politické výchově na školách a o výchově protináboženské. I mnoho zajímavých detailů se najde; naše učitelstvo snad překvapí zpráva o fiasku globální metody a o úpadku testování.⁶²⁾ V závěru Hendrich podotkl, že kniha je vyzdobena četnými obrázky, ale že některé vůbec nejsou příznačné, neboť mohly být zrovna tak dobře fotografovány u nás.

Na věcné omyly a nedostatky ve sborníku i na poznámky negativního politického dosahu upozornil v opožděné recenzi v »Učitelských novinách« Bohuslav Kádner.⁶³⁾ Posuzoval je nekompromisně. Vytkl konkrétní nepřesnosti a chyby jednotlivým autorům příspěvků do sborníku, ale odpovědným za ně učinil především pořadatele V. Konvičku. A vyvodil i tento vážný závěr:

»Je Konvičkova knížka „ověřování“ teoretických poznatků o sovětském školství? Moskva zaslouží, když upřímně dovoluje téměř masové vstupy českým učitelům do svých škol, něco jiného než reportáže vyzdoběné škodolibostmi a primitivnostmi. Pedagogická studijní cesta, při níž opouštím svou služební povinnost a přesunuji ji na členy svého učitelského sboru, není prázdninový výlet. Tahle pravda už pronikla po několika učitelských výletech do Sovětů v řady českého učitelstva. Konvičkovy reportáže a Úlehlovy primitivnosti pak ukazují, jak si českoslovenští učitelé návrat svých kolegů ze SSSR nepředstavují. Škodolibosti, potouchlosti a primitivní referování znají učitelé z určitých večerníků, od kterých už čsl. demokraté houfně odcházejí. Čsl. učitelé žádají na těch, kteří dostávají dovolené na studijní zájezdy do SSSR, věcnou a pravdivou kritiku sovětských škol, kritiku, která sleduje zájem našich škol a ne politické potouchlosti.«⁶⁴⁾

Recenze naznačují, že autorům příspěvku do uvedeného sborníku chyběla hlubší teoretická poučenost o živých problémech tehdejší pedagogiky i schopnost psát o jevech pozorovaných v sovětském školství analyticky, na srovnávací bázi, teoreticky fundovaně. Podotýkám, že kritickou analýzu sovětské pedagogiky měli psát spíše naši tehdejší univerzitní pracovníci v pedagogice než učitelé.

⁶⁰⁾ Tamtéž, s. 155.

⁶¹⁾ *Výchovné profily SSSR*. Recenze. Hendrich = Josef Hendrich.) »Věstník pedagogický«, 14, 1936, s. 327.

⁶²⁾ Tamtéž.

⁶³⁾ Kádner, Bohuslav: *Konce návratů českých pedagogů ze SSSR?* »Učitelské noviny«, 51, 1937, s. 180—182, 196—198.

⁶⁴⁾ Tamtéž, s. 198.

Domnívám se, že B. Kádner oprávněně vytkl autorům sborníku »škodolibosti a poťouchlosti« politického rázu. Pravděpodobně odsuzoval glosy ze závěrečné »Kapitoly drobností nepedagogických«, jež prozrazují nepochopení některých zvyků a chování sovětských občanů i neskrývanou ironií.

Poměrně rozsáhlý materiál se týká zájezdů profesorů a učitelů do SSSR, který organizovala Společnost pro kulturní a hospodářské styky se SSSR a Reformní komise Školy vysokých studií pedagogických v Praze na jaře roku 1936.⁶⁵⁾

První skupina — 20 středoškolských profesorů a učitelů — absolvovala zájezd do SSSR ve dnech 4.—26. dubna 1936, druhá v počtu 21 účastníků 11. dubna až 3. května 1936. Třetí skupina, kterou vedl doc. Příhoda, měla 22 členů. Celkově tedy představují tyto tři hromadné zájezdy českých učitelů do SSSR na jaře roku 1936 nejrozsáhlejší akci toho druhu v době první republiky.

Ověřme si, nač zaměřili účastníci studijních zájezdů svou pozornost, a jak reagovali někteří z nich na získané zkušenosti publikačně.

Doc. dr. Václav Příhoda uveřejnil článek »Cesta sovětské pedagogiky.«⁶⁶⁾ Upozornil, že všechny dřívější učitelské výpravy se konaly o prázdninách, takže nepřišly do přímého styku se sovětským učitelem a s jeho všedním úkolem. Teprve nynější studijní cesta umožnila poznat skutečnou školskou práci v SSSR. Docent Příhoda konstatoval, že vývoj sovětské školy v minulých pěti letech byl tak pohnutý a rychlý, že bylo třeba důkladné revize názorů účastníků zájezdu o struktuře sovětské pedagogiky.

Příhoda pak podal stručný přehled vývoje sovětského školství v prvním období (1917—1922), v období NEPu (1922—1927), v období první pěti-letky (1927—1931) a po roce 1931.

Dodnes pozoruhodná zůstává tato část závěrečného hodnocení:

»Sověťští pedagogové velmi správně postihli nebezpečí komplexnosti a intuitivnosti ve vyučovacím procesu. Všecko úsilí a „životnost“ ve smyslu činné školy, které mělo vésti k žákově tvořivosti a k výchově „celé osobnosti“, bylo jimi pochopeno jako maloměšťácké svobodářství. Místo všeobecných úkolů dávají ve škole úkoly zcela konkrétní, místo formálního pěstění „schopností“ a „duševních sil“ se zavádí zřetel k samotnému obsahu vyučování, k přesným vědomostem. Rozum a nikoli cit rozhoduje o existenci socialistického státu. Racionalizace školství jest nutným důsledkem nového pojetí školské práce. Touto myšlenkou jest proniknuto stejně sovětské školství jako sovětský průmysl a sovětské zemědělství.

Jest jen otázkou, zda forma, kterou přijala CK, byla ve shodě s postupem o budování pracovní školy sovětské. Pedagogika tu byla podřízena politickému činiteli, který uvážil nespokojenost učitelstva i jeho nepřipravenost pro úkoly tak těžké, jakých vyžaduje skutečná pracovní škola i od učitelstva velmi vzdělaného a pokročilého. Novou reformu,

⁶⁵⁾ Státní archiv v Brně, fond B 40, fasc. 246, čís. jed. 4 112/35 (21 listů).

⁶⁶⁾ Příhoda, Václav: *Cesta sovětské pedagogiky*. »Časopis Československé obce učitelské«, 16, 1935—1936, s. 233—234.

jak jest patrné ze systému různých institutů, nedělají učitelé, nýbrž profesori — a snad i laikové.

— I když zřídíme ke všem okolnostem, které vedly k náhlému zavedení racionalizace školské v Sovětském svazu a přiměly vládnoucí stranu k odsouzení všeho pedagogického levičáctví a „prožektérstva“, musíme litovati, že krásná tradice ruské pracovní školy byla přerušena. Bylo patrně potřebí ještě několika let hledání a propracovávání myšlenek, které ztrácely svůj „buržoazní ráz“ a byly proniknuty socialistickou ideologií pracovní školy. Nynější stav, jak jsme mohli pozorovati na četných školách, je přechodný. Nepřináší učitelstvu nadšení ani radosti z práce, za níž odpovídá někdo jiný a jež jest pro učitele plánována ředitelem. Skončila se revoluce sovětského školství a nastává nové období stabilizace.⁶⁷⁾

Příhoda tedy souhlasil se zásadní změnou v sovětském školství, kdy po údobí přílišné extrémnosti v aplikaci různých soudobých didaktických teorií byl zaveden pevný řád, nezbytný pro školskou práci. Zároveň však viděl v uniformitě i nebezpečí byrokratizace sovětského školství, omezení individuální svobody učitelů ve školské práci. Celý jeho článek byl věnován pouze školské problematice.

Zcela jiný pohled měl při zájezdu do Sovětského svazu dr. Jan Vaněk, tehdy odborný učitel v Brně. [Jel s první skupinou.] Ve svém článku »Dojmy z cesty po SSSR«⁶⁸⁾ uvedl, že vzhledem k nedostatku místa v časopisu je nutno z dlouhého filmu dojmů sesbíraných na cestě po lednickým řezem evropského Ruska (Leningrad, Moskva, Charkov, Krym, Oděsa, Kyjev) utvořit zhuštěné schematické zkratky. Proto článek promyšleně učlenil do těchto oddílů: 1. Sověty vytvořily nového ruského člověka. 2. Plánovitost je základním znakem celého ruského života. 3. Osobní pohodlí sovětského občana se blíží úrovni pohodlí občana středních vrstev ze států západoevropských. 4. Co asi nejvíce vadí občanovi z demokratického státu. 5. Kurs demokracie v SSSR stoupá. 6. Sověty nejsou už dávno jen experimentem, ale pevnou realitou. 7. Vliv SSSR na Evropu jen poroste. 8. Sovětští občané projevovali vřelý poměr k ČSR. — Z názvů oddílů je dobře patrné, že Vaněk pozoroval sovětskou skutečnost v celé šíři, že u něho převládl aspekt politický nad úzce profesionálním zájmem pedagogickým. Je třeba přiznat, že viděl obdivuhodně bystře a že své mínění vyjádřil otevřeně. Uvedme doklad:

»Procházíme-li historickými musei, hovoříme-li o nich se sovětskými občany, setkáváme se s důsledným třídním nazíráním na společnost a její vývoj. Ale to by snad tak nevadilo, to dělala ostatně drasticky i buržoazie. Ale zaráží, jak rychle mizí z museí a dějin lidé, kteří se o proletářskou revoluci zasloužili, ale měli jiné mínění, než byla „generální linie“. Na příklad Trocký, který s Leninem budoval Rudou armádu, jako by ani nikdy nebyl. Měřítkem pravé nebo levé úchylny je Stalinův názor. Proto je „vyloučeno“, že by se linie Stalinova, jak my u nás soudíme, mohla uchýlovat do prava. Vůbec překvapuje silný osobní kult vedoucích funkcionářů. Snad je to byzantinismus. Jejich obrazy jsou všude, kam se dostáváme. V noci je nalézáme na budovách ozářené

⁶⁷⁾ Tamtéž, s. 234.

⁶⁸⁾ Vaněk, Jan: *Dojmy z cesty po SSSR*. »Věstník Ústředního spolku jednot učitelských v zemi Moravskoslezské«, 33, 1935–1936, s. 443–445.

reflektory. Demokrat sotva se spokojí s vysvětlením, že je to toliko názorová disciplinovanost.«⁶⁹⁾

Oldřich Blažek uveřejnil o své cestě do SSSR (ve třetí skupině) dva články v »Indexu«. První článek⁷⁰⁾ je pokusem o zachycení soudobé atmosféry. Blažek v něm píše, jak Sovětský svaz staví, jak se sovětská občana učí, jak žijí sovětské ženy a děti, jaký je nový poměr k práci a smýšlení sovětského lidu. Druhý článek⁷¹⁾ zužuje záběr na otázky sovětské školy a výchovy, na její obecný cíl a konkrétní úkoly. Blažek osvětluje kvantitativní růst sovětského školství a jeho charakteristické rysy (škola jednotná, koedukační, světská, internacionální, kolektivistická, spojení školy se životem). Zvláštní pozornost věnoval Blažek organizaci výchovy mimoškolní. Patrně tato problematika ho zaujala nejvíce, neboť o ní napsal ještě samostatný článek v časopisu »Teorie i praxe.«⁷²⁾ Uvedl v něm poznatky o významných institucích mimoškolní výchovy, o metodě práce a o vlivu prostředí na výchovu nové generace.

Podle obsahu, stylu a tónu všech tří článků je patrné, že Blažek měl velmi živý, chápající, bezprostřední vztah k sovětským lidem.

Blažek (podobně jako Hanuš) nejvíce uplatnil své poznatky z SSSR v přednáškové činnosti. Referoval o Sovětském svazu v Rájci a v okolí, na školách, na učitelských konferencích a seminářích. (Jeho přednášky v obcích na Blanensku organizovaly odbočky Svazu přátel SSSR).⁷³⁾

Mezi účastníky třetí skupiny byla také Marie Kočková, tehdy odborná učitelka pokusné měšťanské školy v Praze-Hostivaři. Pečlivě popsala celou studijní cestu po Sovětském svazu v »Časopisu učitelek.«⁷⁴⁾ Na závěr shrnula v šesti bodech, co se jí v SSSR nejvíce líbilo. Na prvním místě to byla — řečeno jejími slovy — »ohromná, přímo dojemná péče o dítě«.

Pro všestranné zhodnocení poznávání sovětského školství a sovětské pedagogiky v pedagogickém a kulturně politickém tisku za první republiky jsme dosud zdaleka nevyčerpali všechny možnosti. Bude třeba excerpovat a zpracovat ještě další pedagogický tisk a některé kulturně politické časopisy, aby zdroj informací pro tu dobu mohl být prostudován relativně co nejúplněji a nejvšestranněji i s hodnocením rozdílného politického stanoviska pisatelů. V naší odborné pedagogické literatuře knižní i časopisecké je totiž právě ideově politické hledisko méně výrazné, ať už pro přílišný akcent na specifický zájem nebo záměrně.

⁶⁹⁾ Tamtéž, s. 444.

⁷⁰⁾ Blažek, Oldřich: *Sovětský svaz 1936*. (Několik dojmů z cesty čs. učitelstva do SSSR.) »Index«, 8, 1936, s. 52—54.

⁷¹⁾ Blažek, Oldřich: *Škola a výchova v SSSR*. Zkušenosti ze zájezdu čs. učitelstva do SSSR. »Index«, 8, 1936, s. 85—87, 101—102.

⁷²⁾ Blažek, Oldřich: *Výchovný ústav SSSR*. (Poznámky o sovětské mimoškolní výchově.) »Teorie i praxe«, 1, 1936—1937, s. 35—39.

⁷³⁾ Opatřil, Stanislav: *Z bojů učitele Oldřicha Blažka*. Vydal okresní národní výbor v Blansku a základní devítiletá škola v Rájci-Jestřebí 1965, s. 49.

⁷⁴⁾ Kočková, Marie: *Z cesty po SSSR*. »Časopis učitelek«, 43, 1935—1936, s. 272—273, 289—291.

Kočková, Marie: *Zájezd do Ruska*. (Pokračování.) »Časopis učitelek«, 44 1936—1937, s. 6—9, 40—42, 61—62, 80—81.

Nelze totiž pochybovat o tom, že naši učitelé i veřejnost si vytvářeli představu o sovětském školství a sovětské pedagogice podle značně různorodých, jednostranných a často v hodnocení i protichůdných informací. Doklady najdeme i v heslech autorů *Pedagogické encyklopedie*. Např.: Jan Uher v hesle »Industrialismus«⁷⁵⁾ neinterpretuje správně polytechnickou výchovu. Otokar Chlup v závěru hesla »Marxismus«⁷⁶⁾ napsal: »— v poslední době lze pozorovati v Rusku jak v politickém zřízení, tak i vychovatelské praxi určitý odklon od krajního revolučního principu M. — Leninova.«

Je třeba přiznat, že do roku 1938 jediný syntetický nástin vývoje sovětského školství po světové válce představuje v naší pedagogické literatuře šestačtyřicetistránkový oddíl ve čtvrtém díle spisu Otakara Kádnera »Vývoj a dnešní soustava školství«.⁷⁷⁾ Je napsán na základě důkladného studia cizojazyčných i českých publikací o sovětském školství. Nejprve je charakterizován vznik a vývoj jednotné sovětské školy a pak postupně se pojednává o jednotlivých školských stupních. V závěrečném paragrafu se uvádí, že v dějinách školství není dokladu (snad s výjimkou jezuitského školství v jeho začátcích), aby o škole některého národa v některém období byly pronášeny úsudky tak diametrálně odlišné jako právě o ruské škole v době sovětské vlády. Je to důsledek rozdílného oceňování komunistického systému, v němž jedni vidí začátek nové doby, druhí ohrožení evropské kultury. K objektivnímu posouzení je třeba časového odstupu. Stanovisko autora je vyjádřeno jasně:

»Ať už vývoj půjde jakýmkoli směrem, tolik jest jisto, že pokus o vybudování komunistického školství v sovětské Rusi jest dosud největším školským pokusem v celých světových dějinách.«⁷⁸⁾

Náročného úkolu — napsat dějiny sovětského školství a pedagogiky — se ujal teprve PhDr. Ondřej Pavlík ve spise »Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky so zreteľom na školu povinnú«, dokončeného roku 1942, ale vydaného až po druhé světové válce v říjnu roku 1945.⁷⁹⁾ Význam tohoto díla zhodnotil Josef Hendrich.⁸⁰⁾ Srovnával: Kádnerovi šlo hlavně o školskou organizaci, Pavlíkovi jde v první řadě o ideologii, o její odraz a uskutečňování ve školství. Stanovisko obou autorů k této ideologii je rozdílné. Kádner posuzoval dialektický materialismus stejně objektivně a nezaujatě jako jiné doktríny, uplatňující se v jiných státech. Pavlík naopak stojí na stanovisku sovětské ideologie; je sice stoupencem, nikoli však nekritickým obdivovatelem. Dále se Hendrich zabýval hlavně Pavlíkovou kritikou nepovského období v sovětském školství a

⁷⁵⁾ *Pedagogická encyklopedie*. I. díl. Redakce: O. Chlup—J. Kubálek—J. Uher. Praha. »Novina« 1938, s. 524—525.

⁷⁶⁾ *Pedagogická encyklopedie*. II. díl. Redakce: O. Chlup—J. Kubálek—J. Uher. Praha. »Novina« 1939, s. 87—89.

⁷⁷⁾ Kádner, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Čtvrtý díl závěrečný. Praha. nakladem České akademie věd a umění 1938, s. 139—184.

[Z Kádnerovy pozůstalosti upravil rukopis k tisku Josef Hendrich.]

⁷⁸⁾ Tamtéž, s. 182.

⁷⁹⁾ Pavlík, Ondřej: *Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky so zreteľom na školu povinnú*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1945. 257 s.

⁸⁰⁾ Ondřej Pavlík: *Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky so zreteľom na školu povinnú*. Recenze. (Hendrich = Josef Hendrich.) »Česká mysl«, 39, 1945, s. 139—141.

upozornil, že je to zároveň nepřímá kritika velké části našeho pedagogického ruchu. V závěru recenze ocenil Hendrich Pavlíkův spis jako nejzajímavější pedagogickou knihu poslední doby u nás.

Ondrej Pavlík upozornil v závěru této knihy, že by bylo chybné, kdybychom charakter sovětské školy a pedagogiky v současnosti (tj. po roce 1945) vyvozovali jen z nepovských zkušeností, z reakce na buržoazní pedagogiku, a zanedbali hospodářskou, vnitropolitickou i zahraničně politickou situaci sovětského státu před druhou světovou válkou. Bylo by to vytržení výchovy — sociálního jevu — z přirozené souvislosti.⁸¹⁾ Ovšem všechny tyto souvislosti, tyto dialektické vztahy je třeba rozšířit se zřetelem k našim poměrům ještě dál: hledat souvislosti mezi vnitropolitickým vývojem Československé republiky i vývojem jejích politických kontaktů se Sovětským svazem a mezi intenzitou a šíří poznávání sovětského školství a pedagogiky v našich zemích.

Už podle dokladů uvedených v tomto dílčím příspěvku je patrné, že např. mezi normalizací diplomatických a hospodářských styků Československa se Sovětským svazem a mezi četností návštěv československých učitelů v SSSR i jejich ohlasem v pedagogickém tisku je přímá úměrnost. Mnohá zajímavá fakta o těchto zájezdech jsou určitě ještě neprostudována v archívech i v korespondenci učitelů.

ЯРОСЛАВА НЕМЕЧКОВА

ОЗНАКОМЛЕНИЕ С СОВЕТСКОЙ ШКОЛОЙ И ПЕДАГОГИКОЙ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ РЕСПУБЛИКИ

В период между Первой и Второй мировыми войнами информированность в Чехословацкой республике о состоянии школьного дела и педагогики в Советском Союзе была значительно ограниченнее (в частности, в сравнении с Германией до 1932 г. и Болгарией), чем знакомство с происходящим в области педагогики во всем остальном мире. Ознакомление с советской школой и советской педагогикой протекало тогда (в частности, благодаря инициативе левых и коммунистических учителей) в ограниченной мере и в двух направлениях:

1. косвенно, при помощи специальной литературы, непериодической и ежедневной печати, на лекциях и выставках,
2. непосредственно, во время посещений Советского Союза чешскими учителями и педагогическими работниками.

В настоящей юбилейной статье показано на конкретном, во многих случаях еще не обработанном материале, какую роль сыграли некоторые чехословацкие педагоги-

ческие журналы (и, в частности, культурно-политический журнал левого направления «Творба») и какой отклик имели в педагогической публицистике посещения СССР. Автор дает характеристику оригинальных и переводных статей, опубликованных в «Творбе», — советских, чешских и немецких авторов (например, Луначарского, Протопова, Шульгина, Крупской, Хернле и др.). Чехословацкие учителя и общественность создавали себе представление о советской школе и советской педагогике на основании разнообразнейших, односторонних и в деле оценки нередко противоречивых информации. В качестве доказательства автор приводит рецензии того времени по вопросам публикаций о советской школе. В чешских трудах по истории педагогики не было тогда напечатано ничего о развитии советского школьного дела и советской педагогики.

В заключение своей статьи автор подчеркивает целесообразность исследования зависимости между внутренне-политическим

⁸¹⁾ Ondrej Pavlík, op. cit., s. 251.

развитием Чехословацкой республики и развитием ее политических сношений с Советским Союзом, с одной стороны, и между интенсивностью и широтой ознакомления с советской школой и педагогикой в Чехословакии — с другой. Уже из одних только большой работе, видно, что между норма-

документов, цитированных с настоящей нелюбовью дипломатических и экономических сношений Чехословакии с Советским Союзом и между частотой визитов чехословацких учителей в педагогической печати СССР и откликом на эти визиты прямая пропорциональность.

JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ

A CONTRIBUTION ABOUT THE STUDY OF SOVIET EDUCATION AND PEDAGOGY UNDER THE FIRST REPUBLIC

In the period between the two World Wars the amount of knowledge in Czechoslovakia about Soviet education and Soviet pedagogy was substantially smaller (especially in comparison with Germany before 1932 and with Bulgaria) than the knowledge about pedagogical life in the rest of the world. Knowledge about Soviet education and Soviet pedagogy was being acquired during that period (thanks mainly to the initiative of leftist and communist teachers), within the limited possibilities, in two ways:

1. indirectly, through the intermediary of educational literature, periodicals and daily papers, lectures and exhibitions;
2. directly, by means of visits by Czech teachers and educationists to the Soviet Union.

This jubilee article, using concrete and sometimes still uncompiled materials, points out what role was played by some Czechoslovak educational periodicals (and especially by the leftist cultural and political periodical »Tvorba«) and the repercussions of educational visits to the Soviet Union in educational publications. The author characterizes original articles and translations of Soviet, Czech, and German authors published in »Tvor-

ba« (e. g. Lunacharski, Protopopov, Shulgin, Krupskaya, Hoernle, and others). The Czechoslovak teachers and the Czechoslovak public formed their ideas about Soviet education and Soviet pedagogy on the basis of considerably divergent, one-sided, and often even contradictory information. The author demonstrates this also by quoting the then published reviews of publications about Soviet education. There were then no comprehensive works in book form about the development of Soviet education and pedagogy in the Czech History of Pedagogy and Education.

In conclusion, the author pointed out how fruitful it is to seek connections between the internal political development in the Czechoslovak Republic and the development of its political contacts with the Soviet Union on the one hand, and the intensity and extent of acquaintance with Soviet education and pedagogy in Czechoslovakia. It is apparent from the facts quoted in this contribution alone that there is, e. g. direct proportion between the establishment of normal diplomatic and economic relations of Czechoslovakia with the Soviet Union and the number of visits of Czechoslovak teachers to the U.S.S.R. and the repercussions of these visits in the pedagogical press.